

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра диференціальної і спеціальної психології

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **Психологічні особливості переживання почуття образи у осіб з різним типом акцентуації**

Psychological features of experiencing sense of resentment in people with different types of accentuation

Виконав: студент заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
Вуж Дмитро Володимирович

Керівник: Доктор психологічних наук, професор, завідувач
кафедри диференціальної і спеціальної психології
Родіна Наталія Володимирівна

(підпис)

Рецензент: Доктор психологічних наук, професор кафедри
психології розвитку і соціальних комунікацій
факультету психологічної освіти ПНПУ імені
К.Д.Ушинського Массанов А.В.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____ 201__ р.

Захищено на засіданні ЕК № _____
протокол № ____ від _____ 201__ р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ДЕК

(підпис)

(ПІП)

(підпис)

(ПІП)

Одеса – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТЛУМАЧЕННЯ ЯВИЩА «ОБРАЗА» ТА ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ АКЦЕНТУАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	7
1.1. Історико-культурний та психологічний аспекти поняття «образи».....	7
1.2. Властивості особистості, що впливають на проживання образи.....	14
1.3. Сучасні уявлення про акцентуації.....	19
Висновки до I розділу	26
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ ОБРАЗИ У ОСІБ З РІЗНИМ ТИПОМ АКЦЕНТУАЦІЇ.....	29
2.1. Організація емпіричного дослідження та особливості використання психодіагностичного інструментарію.....	29
2.2. Тест-опитувальник схильності до переживання образи.....	34
2.3. Опитувальник акцентуєваних радикалів.....	39
Висновки до II розділу	44
РОЗДІЛ III. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ ОБРАЗИ У ОСІБ З РІЗНИМ ТИПОМ АКЦЕНТУАЦІЇ.....	45
3.1. Взаємозв'язки між проживанням почуття образи та акцентуаціями характеру	45
3.2. Індивідуально-психологічні особливості проживання образи у осіб з певним типом акцентуації	55
3.3. Рекомендації та пропозиції щодо удосконалення подальшого вивчення та дослідження питання проживання образи при різних акцентуаціях характеру	66

	3
Висновки до III розділу	76
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми визначається запитами практики, оскільки об'єктивні закономірності, фактори і умови прояву образи та образливості як властивостей особистості з різною акцентуацією залишаються поза конкретного експериментального аналізу.

Образливість, яка стає рисою характеру, сприяє формуванню відповідного типу особистості, може порушувати його адаптаційні можливості, аж до патологічних її проявів.

Феномен образи розглядався в рамках психодинамічного підходу (Е. Блейлер, Н.Ф. Каліна, Х. Кохут, З. Фрейд, Е. Фромм, Х. Хензелер, К. Хорні, К. Юнг); трансактного аналізу (Е. Берн, М. Джеймс, Д. Джонгвард, Т.А. Харріс); екзистенційної психології (Ф. Перлз, І. Ялом); у психокорекційному контексті (В. Вундт, І. І. Срезневський, Р. Лазарус, С. Н. Морозюк, Ю.В. Морозюк, М.С. Неймарк, Ю.М. Орлов).

Варто зазначити, що в психології здійснюються певні спроби формування алгоритмів роботи з образами, а також подолання образливості як властивості особистості. В рамках зазначеної тематики доцільно звернути увагу на новий напрямок в психології, який отримав назву «Психологія вибачення» (Р. Енрайт, М. Сантос, Р. Аль-Мабук, Е.А. Гассін). Подібного роду алгоритми розробляються в рамках концепції саногенного мислення Ю.М. Орловим. Ці розробки носять загальний характер, недостатньо диференційовані по відношенню до вікових та індивідуальних особливостей особистості. Це створює протиріччя між потребами практики в конкретних способах роботи з подолання образи й обмеженим числом такого роду технологій, сформованих наукою.

Як показують дослідження К. Леонгарда, А.Є. Личко, в підлітковому віці яскраво починають проявлятися акцентуації характеру. Образливість як риса характеру може визначити весь подальший склад особистості,

виступити в якості фактора, який перешкоджає гармонічному розвитку особистості.

У той же час образа і образливість так не стали предметом спеціальних досліджень у психологічній науці. Як правило, ця тема порушується в руслі інших психологічних проблем, що цікавлять авторів.

Таким чином, актуальність теми цього дослідження обумовлена наступними протиріччями: між важливістю і значимістю вивчення образу і образливості як психологічних явищ, що характеризують емоційно-особистісну сферу людини з певною акцентуацією характеру, і їх слабким теоретичним опрацюванням; між потребами практики в конкретних способах роботи з подолання образу і образливості й фактичною відсутністю в психологічній науці робіт, що описують своєрідність переживання образу у людей з різним типом акцентуації.

Зазначені протиріччя визначили проблематику цього дослідження.

Метою цього дослідження є вивчення психологічних особливостей проживання образу й образливості в залежності від типу акцентуації характеру особистості для можливості проведення подальших досліджень з пошуку ефективного способу роботи з подолання образу і образливості.

Завданнями дослідження є:

- 1) розгляд теоретичних основ образу як негативного емоційного стану та образливості як властивості особистості;
- 2) дослідження проявів образу та образливості в залежності від акцентуації характеру особистості;
- 3) опис та характеристика індивідуально-типових особливостей прояву образу і образливості в залежності від акцентуації характеру особистості.

Об'єктом дослідження виступають проживання почуття образу в залежності від акцентуації характеру особистості.

Предметом дослідження є психологічні особливості проживання почуття образи і дослідження явища «образливість» у осіб з різним типом акцентуації.

Методами дослідження виступили: теоретичні (метод системного аналізу теоретичних наукових підходів і концепцій, наданих у психології та суміжних наукових дисциплінах); емпіричні (психодіагностичні методи: метод опитування, тестування); математико-статистичні методи обробки матеріалів дослідження (кореляційний аналіз).

Організація і база проведення емпіричної роботи: опитування проводилось протягом 2019 року в м. Одесі (Україна) серед студентів факультету психології та соціальної роботи та економіко-правового факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, серед практикуючих юристів, адвокатів, менеджерів, працівників Головного управління Державної податкової служби в Одеській області, фізичних осіб-підприємців. У психодіагностичному дослідженні взяли участь 90 осіб – чоловіки та жінки у віці від 17 до 62 років. Основну вибірку склали 40 осіб.

Практичне значення роботи полягає в отриманні узагальнених даних щодо особливостей проживання почуття образи в залежності від акцентуації характеру, які можуть бути використані в подальших теоретичних та емпіричних дослідженнях із зазначених питань. Використання в практичній психології результатів дослідження та висновків автора роботи є важливою віхою в процесі вивчення питання подолання негативних станів, спричинених образою, та розумінням причинно-наслідкових зв'язків між акцентуацією характеру особистості та почуттям образи і навпаки. Отримані дані можуть бути покладені в основу розробки і впровадження програми, спрямованої на подолання почуття образи й образливості в залежності від акцентуації характеру особистості.

Структура магістерської роботи наступна: кількість сторінок 89; таблиць 6; рисунків 2, використаних джерел 75, з яких іноземною мовою 8; додатків 3.

ВИСНОВКИ

За цією дипломною роботою було вивчено поняття «образу», різні підходи до визначення акцентуацій характеру, проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей проживання образу у різних акцентуацій характеру. Було здійснено теоретичний аналіз образу як негативного емоційного стану і образливості як риси, що може супроводжувати образу. Розглянуто прояви образу при різних акцентуаціях характеру, обґрунтовано необхідність проведення відповідного дослідження. Виявлено показники образу, які властиві тим чи іншим акцентуаціям характеру.

Аналізуючи проведене теоретичне і емпіричне дослідження можна зробити наступні висновки.

Образ розглядається різними авторами як емоція, почуття, стан, риса характеру (іншими словами - образливість), яка виникає у індивідумів в особистісно-значущих ситуаціях, навіть при мінімальній неузгодженості очікувань і реальної поведінки суб'єктів. Образ – це явище, яке формується у соціумі. Різні типології характеру містять в описі деяких типів образливості, яка з іншими рисами утворює характер людини.

Детальне вивчення уявлень про акцентуацію показало, що існують різні наукові підходи до визначення акцентуацій, їх класифікації, розуміння під «акцентуацією» норми та патології, методів діагностики акцентуацій.

Б.В. Овчинников розглядав акцентуації як найбільш яскраво виражені риси, що відбиваються на всій особистісній структурі (виражені (явні) акцентуації) і її діяльності, або проявляються в особливих стресових для особистості ситуаціях (приховані (латентні) акцентуації).

Акцентуації характеру особистості мають істотне значення при формуванні моделі поведінки індивіда й при цьому поряд з позитивним можуть мати і негативний потенціал (як щодо соціальної взаємодії в цілому, так і щодо конкретних поведінкових проявів зокрема).

Виявлені в ході теоретичного аналізу показники образи дозволили встановити їх взаємозв'язки з акцентуацією і встановити усталені взаємозв'язки таких показників з певними типами акцентуації.

Встановлено тісні взаємозв'язки між загальним показником образи та окремими її компонентами та акцентуаціями: особи з психастенічною, експлозивною та гіпотимічною акцентуаціями мають помірний кореляційний взаємозв'язок між типом акцентуації та показниками проживання образи; меншою мірою виявились зв'язки між окремим компонентами образи і шизоїдною, паранояльною та гіпертимною акцентуаціями (на слабкому рівні, але такому, що підлягає врахуванню). Респонденти з астенічною та істероїдною акцентуаціями таких взаємозв'язків не продемонстрували або продемонстрували на дуже низькому рівні.

Дані проведеного теоретичного і методологічного дослідження свідчать, що особливості проживання образи (загалом або окремі показники образи) лише частково пов'язані з певними типами акцентуаціями, з деякими типами акцентуації не пов'язані зовсім, а тому в якості висновку встановлено, що проживання образи значною мірою пов'язано з іншими, не встановленими дослідженням за цією дипломною роботою, факторами.

Встановлено, що науково доведене існування великої кількості чинників, які взаємопов'язані та впливають на проживання образи: виявлено взаємозв'язки образливості з такими особливостями людини, як адаптивність, агресивність, особистісними факторами за Кеттлером, впевненістю у собі, саморозумінням, позитивним ставленням до себе, асертивною поведінкою, ініціативністю у соціальних контактах, бажанням бути прийнятим іншими людьми.

Однак науковцями не вивчалися такі показники образи, як фізіологічна складова образи, мотиви, що спонукають людину до відчуття образи, очікування ображеного від поведінки кривдника, взаємозв'язки образи з гордістю та почуттям власної гідності.

Це зумовило надання рекомендацій щодо доповнення вивчення феномену образи переліченими показниками, встановленням їх взаємозв'язку з іншими показниками образи і, в результаті, виявлені закономірності порівняти з акцентуаціями особистості для встановлення додаткових особливостей проживання образи у акцентуйованих осіб.

Також автор дипломної роботи зробив припущення, що доцільним також є вивчення взаємозв'язків між проживанням образи та наявністю у особи obsесивно-компульсивного розладу: як відомо, obsесії – це повторювані нав'язливі небажані думки, а компульсії – мимовільні, неконтрольовані особою небажані дії, поведінка. Такі дослідження можуть виявити додатковий вплив obsесивно-компульсивного розладу на стійкість образи, когнітивний та поведінковий компоненти образи.

Зазначена робота була направлена на встановлення особливостей проживання почуття образи у осіб з різним типом акцентуації. За наслідками проведення емпіричного дослідження та написання дипломної роботи, автор дійшов висновку, що ця тема підлягає додатковому вивченню для визначення всіх факторів, які впливають на проживання образи, у тому числі запропонованих автором дипломної роботи, і встановлення їх зв'язку з акцентуаціями. Зазначене лише в сукупності може стати основою для створення методик та програм подолання почуття образи, у тому числі в залежності від виявленої акцентуації характеру в ображеного.

Виявлено взаємозв'язки образи і образливості з різними формами агресії, поруч особистісних характеристик, особливостями міжособистісної взаємодії, типом сімейного виховання і характером його порушення.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження визначається в систематизації та узагальненні положень щодо психологічних особливостей образи, що проживається особами з різним типом акцентуації, як негативного емоційного стану, що виникає в результаті неузгодженості очікувань і реального поведінки суб'єктів по взаємодії, в ситуаціях, що мають особистісну значущість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева З.А., Гриценко М.С. Социально-психологическая природа и феноменология обидчивости. Журнал: Вестник Ивановского государственного университета. Вып. 1, 2009. - 19 стр. Источник: http://lib.ivanovo.ac.ru/vestnik/PSP_2009_1.pdf
2. Акимова Л.Н., Мостовая Т.Д. Психодиагностика индивидуально-типологических особенностей личности : учебно-методическое пособие / Л.Н. Акимова, Т.Д. Мостовая. 2013, - 69 с.
3. Апуневич О.А. Психологические особенности преодоления обиды и обидчивости в подростковом возрасте: Автореф. дис. канд. психол. наук/Апуневич О.А. – Череповец, 2001. – 227 с.
4. Бабчук О.Г. Особливості толерантності осіб з різними типами емоційності: дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Олена Григоріївна Бабчук. – Одеса, 2012. – 222 с.
5. Безрукова В.С. Основы духовной культуры/В.С. Безрукова, 2000. Источник: <http://didacts.ru/dictionary/1010/word/obida>
6. Бокова О.А. Критика обоснования акцентуаций и перспективы их исследования / О. А. Бокова // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. — 2013. — № 3. — С. 153–158.
7. Бурлачук Л.Ф., Духневич В.Н. Акцентуации личности: что диагностируем? [Текст] : научн. журнал /Вопросы психологии, – 1998, №2, – 136-143 с.
8. Гарькавець С.А., Яковенко С.І. Гендерні особливості інсталяції образи: Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Серія «Психологія» - Вип. 59. – 2016. – 59-64 с.
9. Гунько С. Особливості використання табличного процесора Microsoft Excel для статистичного аналізу емпіричних даних / С. Гунько // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. - 2014. - № 8. - С. 41-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2014_8_11.

10. Данкир О. Персонажи Велесовой книги. [Электронный ресурс]/Данкир Олег. – Режим доступа: <https://www.proza.ru/2009/12/31/46>
11. Дворщенко В.П. Тест личностных акцентуаций (Модифицированный вариант методики ПДО). [Текст]: – СПб: Речь, 2002. – 111 с.
12. Дерев'янюк С.П. Феноменологія емоційного інтелекту: Навчально-методичний посібник. – Чернігів: видавець «Лозовий В.М.», 2016. – 312 с.
13. Загальна психологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. / [Р.В.Павелків]. – К.: «Кондор», 2002. – 506 с.
14. Злобин А.Т. К классификации эмоций. / Вопросы психологии, 1991, 4, – с. 96-99.
15. Изард К. Психология эмоций /К. Изард/ Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.
16. Изард К. Эмоции человека/ К. Изард / – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 439 с.
17. Ильин Е.П. Психофизиология состояний человека – СПб.: Питер, 2005. – 412 с.
18. Ильин Е.П. Эмоции и чувства – СПб: Питер, 2001. – 752 с.
19. Коврига Н.В. Стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту: Дис. канд. психол. наук. – Дніпропетровськ, 2003. – 294 с.
20. Кожевников В.М. Экспериментальное психологическое исследование: концептуальные и прикладные основы: Учебное пособие-лекторий / В.М. Кожевников, И.И. Кожевникова, Т.П. Висковатова, В.Е. Лунев / Общ. Ред. Академика В.М. Кожевникова. – К.: ООАПН 2016. – 376 с.
21. Кравчук С. Психологічні особливості емоційної лабільності особистості / Світлана Кравчук // Соціальна психологія. – 2005. – № 4 (12). – С. 55–63
22. Ливина Л. Как избавиться от обиды? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-47818/>

23. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. / А.Е.Личко. – Л., 1983. – 318 с.
24. Малімон Л.Я. До проблеми розвитку емоцій та почуттів дитини / Л.Я. Малімон // Актуальні проблеми психології обдарованості та творчості: новітні розробки українських вчених: Матеріали міжнародної наукової конференції (Інститут психології імені Г.С. Костюка). – К., 2014. - С.62-65.
25. Массанов А.В. Психологічні бар'єри в професійному самовизначенні особистості [Текст] : монографія / А. В. Массанов ; Півден. наук. центр АПН України. - О. : М. П. Черкасов, 2010. - 371 с. - Бібліогр.: с. 346-371.
26. Моисеева Т. А., Юртаева Ю. О. Акцентуированные черты характера // Молодой ученый. — 2019. — №4. — С. 161-164. — URL <https://moluch.ru/archive/242/56019/>
27. Морозюк Ю.В., Морозюк С.Н. «10 шагов исцеления от обиды. Практикум по развитию саногенного мышления»: Прометей; - М, 2013. - 72 с.
28. Николаева Е.И. Детская обида: ее причины и последствия. // Народное образование. 2013. № 2. - 247-251 с.
29. Носенко Е.Л., Салюк М.А./Методика та організація наукових досліджень. Методичний посібник (доповнений та перероблений у 2015 році) / за ред. Е. Л. Носенко. – Дніпропетровськ: ПФ Стандарт Сервіс, 2015. – 52 с.
30. Овчинников Б.В., Тюрпина И.В. Опросник акцентуированных радикалов как инструмент экспресс-диагностики акцентуации личности / Овчинников Б.В., Тюрпина И.В. // В мире научных открытий. - 2014. - №11-12 (59). – С. 4682-4710
31. Овчинников Б.В., Тюрпина И.В. Проблема диагностики акцентуаций личности: опросник акцентуированных радикалов/Вестник ЮУрГУ. Серия «Психология». 29 2016. Т. 9, № 1. С. 27–31 DOI:10.14529/psy160103
32. Орлов Ю.М. Искусство прощать обиды. / Семья и школа, 1994. – № 7. – С. 15-16.

33. Орлов Ю.М. Образа. Провина. Серія: Зцілення роздумом. Вид. Слайдинг, 2004. – 96 с.
34. Орлова Л.Н., Шипилова И.А. Пиши обиды на песке: Психологический тренинг / Л.М.Орлова, И.А. Шипилова. – Одесса: Друк, 2009. – 136 с.
35. Перлз Ф. Опыты психологии самопознания (Практикум по гештальттерапии) / Фредерик Перлз. – Изд-во : Гиль-Эстель, 1993. – 240 с.
36. Перлз Ф. Практика гештальттерапии. Перевод М.П. Папуша М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2001 Терминологическая правка В.Данченко К.: PSYLIB, 2004 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://olga29011.narod.ru/gestaltterap.htm>
37. Подоляк Н.М. Асертивність у просторі споріднених понять / Наталія Михайлівна Подоляк // Наука і освіта : Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. Тематичний спецвипуск : «Психологія особистості: теорія, досвід, практика». – Одеса, 2012. – № 6. – С. 155–158.
38. Подоляк Н.М. Факторна структура особистості асертивних та неасертивних осіб / Наталія Михайлівна Подоляк // Наука і освіта : Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України.– 2013. – № 7. – С. 255–259.
39. Прохоров А.О. Неравновесные (неустойчивые) психические состояния//Психол. журнал. – 1999. – т.20. – №2. – С.115–124.
40. Психодіагностичний інструментарій, спрямований на вивчення схильності до переживання образи (образливості) як властивості особистості: Тест-опитувальник схильності до переживання образи (ТОСОБ-1), «Самооцінка компонентів образливості» (ТОСОБ-1) / Ольга Павлівна Саннікова, Наталія Валеріївна Свертілова. – Заявка № 62626 від 17.08.2015; реєстрац. № 62113 від 15.10.2015. – 76 с.
41. Психология эмоций. Тексты/ Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 288 с.

42. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций / Пер. с польск. и вступ. ст. В.К. Вилюнаса; Общ. ред. О.В. Овчинниковой. – М.: Прогресс, 1979. – 392 с.
43. Реріх Е.І. Листи (1935), М.: МЦР – 2000 – 3т. – С.87 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.religare.info/obida-1.shtml>
44. Родіна Н.В. Количественные системные методы в психодиагностических исследованиях / Н.В. Родіна // Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції «ПРОБЛЕМИ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПСИХОЛОГІЇ» / За ред. І.В. Данилюка, І.В. Ващенко. – К.: ОВС, 2013. – Вип. 2. – С. 315-319.
45. Румянцев П.Р. В поисках нормы. Размышления психиатра. [Текст]: – М: Изд-во Генезис, 2014. – 240 с.
46. Санникова О. П. Кузнецова О.В. Адаптивность личности / Ольга Павловна Санникова, Оксана Владимировна Кузнецова. – Одесса : Издатель Н. П. Черкасов, 2009. – 258 с.
47. Санникова О.П. Эмоциональность в структуре личности. – Одесса: Хорс, 1995. – 334 с.
48. Саннікова О.П. Макроструктура особистості: психологічний опис/ Наука і освіта. Тематичний спецвипуск. «Психологія особистості: теорія, досвід, практика» – Одеса. – 2013, №7. – С.7-12
49. Саннікова О.П., Свертілова Н.В. Співвідношення показників тривожності та схильності до образи / Матеріали науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Проблеми сучасної психології особистості» (23 травня 2013 р.). – Одеса: Лерадрук, 2013. – с.36-41.
50. Свертілова Н.В. Використання традиційних емпіричних процедур для вивчення схильності до переживання образи / Матеріали науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Проблеми сучасної психології особистості». - Одеса: Лерадрук, 2014. - С.82-87.

51. Свєртілова Н.В. Особливості емоційного інтелекту в осіб, схильних до переживання образи / Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – 2015 – №10. – С.189-195.
52. Свєртілова Н.В. Психологічні характеристики осіб, схильних до переживання образи різного ступеню / Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць ДВНЗ «Запорізький національний університет» та Інституту психології Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Н.Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. – Запоріжжя: ЗНУ, 2016. – №1 (9) – 147 с.
53. Свєртілова Н.В. Суб'єктивні уявлення про переживання образи/ Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. Тематичний спецвипуск: «Психологія особистості: теорія, досвід, практика» – 2012 – № 6. – С.170-173.
54. Сергєєва А.В. Психология интегральной идентичности: монография / А.В. Сергеева. — Одесса: Лерадрук, 2013. — 315 с.
55. Столин В.В. Самосознание личности – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 284 с.
56. Снычев Иоанн Митрополит. Наука смирения. Письма монашествующим. Изд. 2-е, испр. и доп. СПб. Царское Дело, 2015г. – 464 с.
57. Спиноза Б. Сочинения. В 2-х томах. Т.1. / Вступительная статья К.А.
58. Собчик Л. Н. Введение в психологию индивидуальности [Текст] / Л.Н. Собчик // : – М.: Ин-т прикладной психологии, 1998. – 512 с.
59. Соломин И.Л. Личностный опросник ММРІ : методическое руководство [Текст] : – СПб.: Иматон, 2007. – 78 с.
60. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості. – К.: Марич, 2009. – 232 с.
61. Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. Освобождение от созависимости / Перевод с английского А.Г. Чеславской — М.: Независимая фирма “Класс”, 2002. — 224 с.

62. Филобус И. Х. Обида в Коране. [Электронный ресурс] / Филобус Ибрагим Халиль. – Режим доступа: azanneews.com
63. Хензелер Х. Теория нарциссизма [Текст] / Хензелер Х. // Энциклопедия глубинной психологии. – М. – Т.1. – С.463 – 483. – С. М., 1998
64. Хухлаев О.Е. Психология переживания в контексте культурно-исторической типологии. – Вопросы психологии. - №5. – 2005. – С.19-27.
65. Шишкіна Є.К., Носирєв О.О. Методологія наукових досліджень [Текст]: навч. посіб. / Є.К. Шишкіна, О.О. Носирєв. – Х.: Вид-во «Діса плюс», 2014. – 200 с.
66. Шмелев А.Г. Острые углы семейного круга. – М., 1986. – 96 с.
67. Эйдемиллер Э.Г. Константность и динамические изменения личности: перспективы исследования [Текст] : научн. журнал / Обозрение психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева. - 1994. - № 3. - С. 67–70.
68. Berne E. Games People Play: The Psychology of Human Relationships. - New York : Grove Press, 1964. — P. 256.
69. Enright R.D. The Human Development Study Group. The moral development of forgiveness. / W.M. Kurtiness, J.L. Gerwartz. Handbook of moral behavior and development. V 1: Theory. Hillsdale, NJ: LEA, 1991. P. 123-152.
70. Enright R.D., Zell R.L. Problems encountered when we forgive one another. / J. Psychol. And Christianity. 1989. N8. P. 52-60
71. Harris T. I'm OK - You're OK: Harper Perennial, reprint edition – 2004. – P. 314.
72. Heider F. The Psychology of Interpersonal Relations. New York: Wiley, 1958. – 322 p.
73. Horney K. Our Inner Conflicts: A Constructive Theory of Neurosis: W.W. Norton & Company; Reissue ed. edition – 1992. – P. 250.
74. Leonhard K. Akzentuierte Persönlichkeiten. Stuttgart: G. Fischer. Auflage: 2, überarb. 1976 – 328 u.

75. Meged, V.V. Complex Behavioral and Visual Characteristics of Type Accentuation Representatives: – Socionics, mentidology and personality psychology. - 2006. - №6. - Pp. 24–30.